

американской языковой картины мира и играют важную роль в создании культурно-антропологического портрета американца.

Ключевые слова: американская культура, концепт, языковые средства репрезентации, культурно-антропологический портрет, культурная самобытность, менталитет.

A. SHELIAKINA

CULTURAL AND ANTHROPOLOGICAL PORTRAIT OF THE MODERN AMERICAN: LINGUISTIC MEANS OF REPRESENTATION

The article is devoted to the study of the American language picture of the world. Phraseology of British and American origin, proverbs and quotations that play an important role in the formation of cultural and anthropological portrait of the modern American are presented in the article.

Key words: American culture, concept, linguistic means of representation, cultural and anthropological portrait, cultural uniqueness, mentality.

УДК 81'255.4'373.7 В.Барка

Ольга ШУМ

ОСОБЛИВОСТІ ВІДТВОРЕННЯ ФРАЗЕОЛОГІЇ ВАСИЛЯ БАРКИ: ПЕРЕКЛАДАЦЬКИЙ АСПЕКТ

У статті розглянуто особливості передачі авторського стилю при перекладі на матеріалі роману В. Барки «Жовтий князь», зокрема способи відтворення фразеологічних одиниць німецькою мовою.

Ключові слова: фразеологізм, трансформація, авторський стиль, калькування, буквалізм, еквівалент.

Вивчення особливостей формування, організації та функціонування фразеологічних одиниць уможливило розуміння їх природи та сутності, поглиблює осмислення закономірностей організації, їх специфічних властивостей, що зумовлюють спроможність мови бути засобом пізнання та комунікації.

Розробкою питань теорії фразеології та ідіоматики займалися як вітчизняні так і зарубіжні мовознавці, зокрема М. Алефіренко [3], Л. Булаховський, В. Виноградов, В. Гак [8], М. Копиленко, З. Попова, Ю. Фірсова та ін. Серед західних мовознавців слід відзначити Ф. де Соссюра, Л. Сміта, Е. Партріджа та ін.

На нашу думку, при розгляді фразеології слід звертати значну увагу на вплив соціокультурних чинників на формування семантики фразеологічних одиниць. Переклад фразеологічних одиниць ускладнюється комунікативною інтенцією автора оригіналу, передачею прагматичного характеру оригіналу з урахуванням чинника адресата. Актуальність даної теми у розрізі художнього перекладу визначається посиленою увагою дослідників до проблеми перекладу фразеологічних одиниць, загальною спрямованістю лінгвістичних досліджень у галузі фразеології на поглиблене вивчення фразеологічних одиниць. Наукова новизна роботи полягає у багатосторонньому розкритті основних властивостей компонентного складу фразеологічних одиниць, що є важливим порівняльним аналізом перекладу фразеологічних одиниць.

Нагадаємо, що термін «фразеологія» має два значення: розділ мовознавства, що вивчає стійкі сполучення слів, їхній склад, будову та значення; сукупність стійких сполучень слів – фразеологічних одиниць певної мови [1, с. 55].

Стійке сполучення двох і більше слів, яке у процесі мовлення відтворюється як готова словесна формула і звичайно являє собою семантичну цілісність, називається фразеологічною одиницею, або фразеологізмом. У мові фразеологізми функціонують нарівні з окремими словами і становлять частину з лексики [3, с. 11].

Для власне фразеологізмів властиве певне емоційно-експресивне забарвлення [2]. До фразеологічних виразів науковці відносять: мовні кліше і штампи, складені найменування, прислів'я та приказки, крилаті вислови [3, с. 15].

Фразеологізми з погляду співвідношення між значенням окремих їхніх компонентів і їхнім цілісним значенням поділяють на три групи: фразеологічні зрощення, фразеологічні єдності та фразеологічні сполучення.

Фразеологічні зрощення – одиниці, у яких цілісне значення ніяк не вмотивоване; воно не впливає із значення їхніх компонентів. Фразеологічні єдності – одиниці, у яких цілісне значення вмотивоване переносним значенням їхніх компонентів. Фразеологічні сполучення – одиниці, у яких цілісне значення вмотивоване прямим значенням їхніх компонентів [11].

Проте чіткої межі між цими групами мовознавці не проводять. Фразеологізми в реченні сприймаються як один член речення [3, с. 27].

Щодо функціонально-стилістичних властивостей фразеологізмів, то серед них виділяють три групи [5, с. 310]:

- фразеологізми, що належать до розмовного стилю;
- фразеологізми, що належать до книжних слів;
- стилістично нейтральні фразеологізми [10].

Відтворення фразеологічних одиниць – дуже важке завдання. «Завдяки своєму семантичному багатству, образності, лаконічності та яскравості фразеологія відіграє в мові дуже важливу роль» [7, с. 46]. Вона надає мовленню виразності та оригінальності. Переклад фразеологічних одиниць, особливо образних, становить значні труднощі. Це пояснюється тим, що багато з них є яскравими, емоційно насиченими зворотами, що належать до певного мовного стилю і часто носять яскраво виражений національний характер. При перекладі стійких сполучень слів варто також враховувати особливості контексту, у якому вони вживаються. Багатьом німецьким фразеологічним одиницям характерні багатозначність і стилістична різноплановість, що ускладнює їх переклад на інші мови. Особливо широко фразеологізми використовуються в усному мовленні, в художній і політичній літературі.

При перекладі фразеологізму перекладачеві необхідно передати його зміст і відобразити його образність, знайшовши аналогічний вислів в німецькій мові й не випустивши при цьому з виду стилістичну функцію фразеологізму. При відсутності в німецькій мові ідентичного образу перекладач змушений вдаватися до пошуку «приблизної відповідності» [9, с. 23]. З перекладацької точки зору фразеологічні одиниці діляться на дві групи:

- 1) фразеологічні одиниці, що мають еквіваленти в інших мовах;
- 2) безеквівалентні фразеологічні одиниці.

Фразеологічні еквіваленти можуть бути двох типів [5, с. 310]:

- 1) Постійна рівнозначна відповідність, що є єдино можливим перекладом і не залежить від контексту.

- 2) З іншого боку, можлива наявність у мові двох або більше еквівалентів фразеологічної одиниці, з яких для перекладу даного тексту обирається найкращий або будь-який, якщо вони об'єднані або

всі рівноцінні. Такі еквіваленти можна назвати вибірковими. Крім зазначеного розподілу, еквіваленти можна класифікувати наступним чином:

Повні еквіваленти – це еквіваленти, які здебільшого є моноеквівалентами іншомовних фразеологізмів, що збігаються з ними за значенням, лексичним складом, образністю, стилістичним забарвленням та граматичною структурою [11].

Переклад стійких сполучень слів за допомогою повних або неповних еквівалентів, який можна назвати фразеологічним перекладом, не становить значних труднощів і не є творчим перекладом.

Калькування або дослівний переклад фразеологізмів при наявності повного або часткового еквівалента. Калькування (від фр. *calque* «копія») – копіювання іншомовного слова за допомогою свого, незапозиченого матеріалу; поморфемний переклад іншомовного слова [10].

Калькування принципово відрізняється від буквализму. Калькування – виправданий дослівний переклад, буквализм же – дослівний переклад, що спотворює зміст перекладного виразу або рабськи копіює конструкції чужої мови та є по суті насильством над тією мовою, якою здійснюється переклад [13].

Можна знайти буквализми наступних типів [6]:

1) перекручування змісту прислів'я через його буквальний переклад, тобто семантичний буквализм. Правильний еквівалент не надається;

2) у перекрученому вигляді наводиться еквівалент, що викликано бажанням будь-що перекласти буквально.

Створюючи невимушену розповідь про життя українських селян, В. Барка використовував фразеологічні засоби мови як квінтесенцію її національного виду. Вони містять у собі велику силу експресії та емоційної наснаги. Часом автор роз'єднує ідіоматичну частину вислову й обов'язкове фразеологічне оточення. Як наслідок – фразеологічна образна основа звучить більш акцентовано. Стилiстичні функції фразеологізмів у романі надзвичайно багатоманітні. Фразеологізми у переважній більшості – носії художніх ознак, що використовується для створення етнографічного колориту літературного твору, підкреслення відповідних рис героїв тощо. При відтворенні німецькою мовою

перекладачка М. Остгайм-Дзерович вдається до наступних трансформацій:

Стояв, як до стовпа прикутий [4, с. 46]	Stand da, wie angewurzelt [12, с. 25]
---	---------------------------------------

Дієслово *anwurzeln* означає – укорінятися, приростати; німецький вислів *wie angewurzelt stehen blieb* має значення ставати, як вкопаний. Отже, український фразеологізм у даному випадку передано німецьким відповідником.

Грати в «кішку-мишку» [4, с. 54]	Spielen stets „Katz und Maus“ [12, с. 36]
----------------------------------	---

Katze und Maus spielen у перекладі з німецької мови буквально означає «грати в кішки-мишки». Даний переклад є мовним відповідником.

Зникають, як вівці на бойні [4, с. 74]	Verswinden sie, wie Schafe im Schlachthof [12, с. 60]
--	---

Schlachthof, *m* означає – бойня, різниця. Як бачимо, український фразеологізм передано німецькою мовою за допомогою повного відповідника.

Кров схолонула в серці [4, с. 62]	Das Blut gerann ihr im Herzen [12, с. 46]
-----------------------------------	---

Зазначений український фразеологізм передано перекладачем за допомогою повного німецького відповідника *„einem das Blut im Herzen (oder in den Adern) gerinnt“*, що перекладається українською як «кров у серці (жилах) застигає».

Розійшлися на різні сторони [4, с. 103]	Nach verschiedenen Seiten gingen [12, с. 96]
---	--

Наведений приклад характеризує такий спосіб перекладу, як повний відповідник. Адже, як ми бачимо, значення обох фразеологізмів у мовах цілком співпадають.

Пішов, куди очі ведуть [4, с. 79]	Ging, wohin ihn seine Schritte lenkten [12, с. 67]
-----------------------------------	--

Наведений український фразеологізм перекладачка відтворює завдяки німецькому відповіднику. Даний переклад цілком зберігає стилістичне значення оригіналу, оскільки, у перекладі з німецької мови буквально означає – «*іти, куди ноги ведуть*».

Виліз він з багна [4, с. 110]	Es kriecht aus dem Sumpf [12, с. 104]
-------------------------------	---------------------------------------

Український фразеологізм у даному випадку перекладено повним німецьким відповідником. Однак, зазначимо, що німецьке слово *Sumpf, m* означає – болото, трясовина, драговина, багно. Тобто перші значення слова є менш стилістично забарвленими, ніж українське слово «багно».

Мозолити очі [4, с. 280]	Ein Dorn im Auge sein [12, с. 307]
--------------------------	------------------------------------

При перекладі даного фразеологізму перекладачка цілком зберегла, на нашу думку, стилістичне значення українського фразеологізму, скориставшись німецьким відповідником: „*ein Dorn im Auge sein*“ означає – бути більмом (порохом в, сіллю в) на оці. Український же фразеологізм «*мозолити очі*» буквально означає – бути на виду у того, кому це неприємно; надокучати.

Перехилити по стопочці [4, с. 162]	Ein Stamperl nach dem anderen trinken [12, с. 168]
------------------------------------	--

Даний приклад також є ілюстрацією до такого перекладацького способу, як повний відповідник, дослівний переклад, який в обох мовах цілком співпадає за значенням і майже однаковий за стилістичним навантаженням: *Stamperl, m* – чарка, стопка, шкалик; *trinken* – пити.

Втішатися, як вовки овечим криком [4, с. 48]	Daran ergötzen sich, wie die Wölfe am Blöken der Schafe [12, с. 27]
--	---

Дієслово *ergötzen an D* у німецькій мові має значення – насолоджуватися, втішатися; субстантивований від дієслова *blöken* іменник *Blöken, n* означає – мичати, мекати, бекати. Тобто, даний фразеологізм з метою передачі стилістичного забарвлення перекладено дослівно.

Привертати лихі очі [4, с. 69]	Böse Augen auf sich lenken [12, с. 55]
--------------------------------	--

Дієслово *etw. auf sich lenken* означає – щось до себе привертати, звертати; прикметник *böse* має значення – злий, лихий, сердитий. Отже, даний приклад ілюструє відповідний, частково дослівний переклад.

Обріс, як сірко шерстю [4, с. 71]	Bin so eingedeckt, wie Sirko mit seinem Fell [12, с. 57]
-----------------------------------	--

Дієслово *eindecken* має у німецькій мові значення – покривати, укривати, осипати, забезпечувати; іменник *Fell*, *n* перекладається як «хутро, шкіра людини, шерсть тварин». Отже, у даному випадку ми бачимо дослівний переклад. При чому, собаче прізвисько – *сірко*, подане автором з маленької літери, перекладач у перекладі подає з великої літери – *Sirko*.

Обчищено, як липи на лико [4, с. 72]	Abgeputzt wie Birken zur Basternte [12, с. 58]
--------------------------------------	--

Дієслово *abputzen* означає – очищати, чистити, розбирати; іменник *Birke*, *f* – береза; іменник *Basternte*, *f* є композитом двох слів: *Ernte*, *f* – врожай і *Bast*, *m* – лико, мочало, луб, волокно. У даному разі спостерігаємо дослівний переклад, при якому українське слово *лина* (*Linde*, *f*) замінено у перекладі на німецьке *Birke*, *f* (береза).

Нежива, хоч об пень бий [4, с. 76]	War tot, daran war nicht zu rütteln [12, с. 63]
------------------------------------	---

Вислів „*an etw. ist nicht zu rütteln*“ у перекладі з німецької означає – «нічого не можна змінити; нічого не поробиш». Тобто, перекладачка у даному випадку, на нашу думку, намагалась не дослівно передати значення українського фразеологізму, а прагнула відтворити максимально наближене значення за допомогою усталеного у німецькій мові вислову.

Зоставити без копійки [4, с. 91]	Ihr ohne Groschen bleibt [12, с. 81]
----------------------------------	--------------------------------------

Даний приклад є ілюстрацією дослівного перекладу з частковою заміною. Українське слово *копійка* (Кореке, *f*) передано за допомогою слова *Groschen*, *m* (гріш, гроша). У німецькій же мові існує вислів „*keinen roten Heller* (*ісm*. Дрібна монета Австрії та Німеччини, пізніше існувала у країнах колишньої Чехословаччини) *besitzen*“, що у перекладі німецькою означає – «не мати ні копійки».

Не в тій вишиванці нитку смикнув [4, с. 103]	Ich war nicht genehm [12, с. 95]
--	----------------------------------

Український фразеологізм перекладено описово, лише зі збереженням основного значення. У перекладі фразеологізм втрачає своє стилістичне забарвлення. Український фразеологізм «не в тій вишиванці нитку смикнути» буквально означає – не

погоджуватися, протестувати, не бути схильним. Німецький прикметник „*genehm*“ має значення – присмний, припустимий, бажаний.

П'яний, як туман [4, с. 124]	Nach einem Streit völlig betrunken [12, с. 120]
------------------------------	---

Даний фразеологізм перекладено описово. Переносне значення українського вислову «п'яний, як туман» замінено на нейтральний вислів „*völlig betrunken sein*“ (повністю бути п'яним).

Звертати голоблі [4, с. 270]	Kehre um [12, с. 296]
------------------------------	-----------------------

Український фразеологізм «з(а)вертати голоблі», що буквально означає – повертати назад, припиняти, звертати, передано перекладачем німецькою мовою описово без збереження стилістичного забарвлення за допомогою дієслова „*umkehren*“ (повертати назад, брати зворотній курс).

Отже, з проаналізованого ми можемо зробити висновок, що вибір способу передачі (трансформації) при перекладі фразеологічних одиниць переважно залежить від ступеня досягнення поставленої мети щодо збереження стилістичного забарвлення і образності у перекладі. З проаналізованих нами прикладів ми бачимо, що перекладачка переважно намагалась відтворити українські фразеологізми у перекладі за допомогою німецьких відповідників (повних та часткових) та зберегти їх стилістичне значення (авторський стиль). У випадках складності підбору відповідника перекладачка наводила дослівний переклад фразеологізмів з метою збереження стилістичної образності оригіналу у перекладі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Авксентьев Л.Г., Ужченко В.Д. Індивідуально-авторські видозміни у сфері фразеології. // Українське мовознавство. – 1979. – № 18. – С. 55-60.
2. Авксентьев Л.Г. Сучасна українська мова. Фразеологія. – Харків: Вища школа, 1983. – 137 с.
3. Алефіренко М.Ф. Теоретичні питання фразеології. – Харків: Вища школа, 1987. – 133 с.
4. Барка В. Жовтий князь: [роман] / Василь Барка. – К.: Наукова думка, 2008. – 304 с.

5. Важеніна О. До проблеми розмежування фразеологічних трансформацій, модифікацій та варіацій. // Лінгвістичні студії: Зб. наук. праць. – Донецьк: ДонДУ, 2000. – Вип. 6. – С. 310-313.

6. Вакуров В.Н. Основы стилистики фразеологических единиц: (на материале современного фельетона). – М.: МГУ. – 1983. – 175 с.

7. Гавриш М.М. Особливості формальних змін фразеологізмів при контамінаційному фразеотворенні // Мовознавство. – 1998. – № 4. – С. 45-50.

8. Гак В.Г., Григорьев Б.Б. Теория и практика перевода. – М.: Высш. Школа, 2002. – 255 с.

9. Давиденко Л.Б. Синтаксичні функції і структурно-семантичні модифікації фразеологічних одиниць: Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.02. / Київськ. держ. пед. ін-т ім. М. Драгоманова. – К., 1992. – 23 с.

10. Лінгвістичний енциклопедичний словник. – «Радянська енциклопедія», 1990.

11. Літературознавчий словник-довідник / Р.Т.Гром'як, Ю.І.Ковалів та ін. – К.: ВЦ «Академія», 1997. – 752 с.

12. Vasył Barka. Der gelbe Fürst: [Roman] / Übersetzt von Maria Ostheim-Dzerowycz. – К.: “Jaroslawiw Wal”, 2009. – 330 S.

13. <http://wikipedia.org.ua/>

О. ШУМ

ОСОБЕННОСТИ ВОСПРОИЗВЕДЕНИЯ ФРАЗЕОЛОГИИ ВАСИЛИЯ БАРКИ: ПЕРЕВОДЧЕСКИЙ АСПЕКТ

В статье рассмотрены особенности передачи авторского стиля при переводе на материале романа В. Барки «Желтый князь», в частности способы воспроизведения фразеологических единиц в немецком языке.

Ключевые слова: фразеологизм, трансформация, авторский стиль, калькирование, буквализм, эквивалент.

О. SHUM

TRANSLATIONAL FEATURES OF VASYL BARKA'S PHRASEOLOGY: TRANSLATION ASPECT

The article considers transfer of the author's style by translation of the novel by V. Barka "Yellow Prince", including ways of idiom's transfer into German.

Keywords: idiom, transformation, style of author, tracing, literalism, equivalent.